

Бенч Н.В. Вплив Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом на реформування органів кримінальної юстиції України

Бенч Н.В.ⁱ

аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин

ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ НА РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Основні цілі та принципи, що безпосередньо визначають спрямування реформування органів кримінальної юстиції в Україні, були визначені в статті 1 та статті 3 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема метою асоціації є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод [1, с. 9, 11].

В рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надаватимуть особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема [1, с. 19].

13.03.2015 був схвалений новий Порядок денний асоціації, що спрямований на підготовку та сприяння в імплементації Угоди шляхом створення практичної основи для реалізації її першочергових цілей. Порядок денний, зокрема, передбачає подальше посилення судового співробітництва у кримінальних справах шляхом приєднання до та реалізації відповідних

ⁱНауковий керівник – професор Білас Іван Григорович

конвенцій, в тому числі конвенцій Ради Європи, вжиття необхідних заходів для укладення Угоди про співробітництво з Євроюстом, парафованої 8 грудня 2011 року, співробітництво у правоохоронній сфері, сфері протидії організованій злочинності та відмиванню коштів, запобіганню та боротьбі з корупцією [2, с. 15].

Враховуючи поставлені завдання та цілі, їх реалізація неможлива без зміни діючої системи органів кримінальної юстиції в Україні, робота яких в подальшому дозволить забезпечити верховенство права, повагу до прав людини і основоположних свобод, а також вийти на належний рівень співпраці із Євроюстом та Європолем у сфері боротьби з міжнародною організованою злочинністю.

Положення Угоди про асоціацію мають рамковий характер, а їх реалізація вимагає ухвалення правових актів, створення необхідних інституційних механізмів та здійснення відповідних дій як на міжнародному рівні у взаємовідносинах сторін, так й в правопорядку України та ЄС [3, с. 357].

Незважаючи на інтеграційні процеси в ЄС і намагання уніфікувати процесуальні законодавства країн-членів, на сьогодні такої уніфікації не відбулось і система кримінальної юстиції кожної країни має свої особливості, але всіх їх об'єднує спільність цілей та принципів, зокрема принципу верховенства права. Таким чином, ми не можемо говорити про наближення кримінально-процесуального законодавства України до якоїсь уніфікованої моделі Європейського Союзу, але ми можемо говорити про відповідність системи кримінальної юстиції певним загальноприйнятим стандартам і принципам Європейського Союзу.

Для початку необхідно термінологічно відійти від поняття «правоохоронних органів», яким послуговується законодавство України. Зокрема у проекті Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку, що була розроблена в 2007 році Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства

права справедливо зазначалося, що система правоохоронних органів має бути перетворена на систему органів правопорядку, основним призначенням яких, виходячи з назви, буде забезпечення правового порядку в суспільстві. Це позбавить ці органи невластивої функції щодо охорони прав осіб, яка має реалізовуватись судами [4].

Далі, необхідно ввести поняття «кримінальної юстиції» та «органів кримінальної юстиції». Ми розглядаємо «кримінальну юстицію» у вузькому змісті, а саме як процесуальну діяльність уповноважених державних органів, яка регламентується кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством, і яка спрямована на розслідування кримінальних правопорушень та запобігання вчиненню нових правопорушень. Саме таким чином поняття «кримінальної юстиції» розуміє французька правова доктрина.

Україна вже зробила певні кроки на шляху до реформування органів кримінальної юстиції. Це і прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, нового закону про прокуратуру, законів про Національне антикорупційне бюро, про запобігання корупції, про забезпечення права на справедливий суд.

Проте подальше функціонування системи кримінальної юстиції стикається із значними проблемами, які є наслідком суперечливої концепції, що покладена в основу функціонування самої системи. При розробці і прийнятті Кримінального процесуального кодексу було змішано дві протилежні моделі – «французьку», запроваджену у Франції на початку XIX ст. і «російську» зразка 1861 року.

Французи вперше запровадили посаду слідчого судді, на якого покладалася обов'язок досудового розслідування. Разом з тим, для протидії слідчому судді діяв також прокурор. Якщо прокурор планував провести слідчу дію, він обов'язково мав повідомляти слідчого суддю, і навпаки. Росія у 1861 році для подолання інквізиційного судочинства, коли суди здійснювали і розслідування, і розгляд справи, виділила в судовому апараті

постійних судових слідчих і віддалила їх від суду. Разом з тим, у досудовому розслідуванні також брав участь і прокурор. Таким чином, у Росії на рівні обвинувачення були виділені дві самостійні фігури – прокурор та судовий слідчий [5, с. 460].

Німеччина, яка запровадила свою модель дещо пізніше, дивлячись на Росію, не повторила її помилки. Німецькі реформатори не бачили необхідності в розподілі на судового слідчого і прокурора. Вони надали основну роль прокурору, оскільки він є базовим суб'єктом розслідування, носієм обвинувальної влади, а йому вже підпорядковується судова поліція.

В подальшому «російська модель» була перейнята Радянським Союзом, але вже у модифікованому вигляді – слідчий став самостійною процесуальною фігурою, відділеною від суду і інтегрований в систему правоохоронних органів.

В Україні, таким чином, взяли «російську модель» зі слідчим та прокурором, і наклали на неї французьку модель зі слідчим суддею, при цьому не в класичному її варіанті, а з особливостями української судової системи. До чого це призвело. По-перше, апріорі в державному обвинуваченні не може існувати дві самостійні процесуальні особи, при цьому одна процесуальна особа – прокурор – керує іншою. По-друге, слідчий суддя в Україні – це суддя суду загальної юрисдикції, який паралельно із розглядом кримінальних та цивільних справ по суті виконує функції слідчого судді. Це суперечить фундаментальному принципу поділу судових органів на тих, що розглядають справи по суті (*juridictions de jugement*) і тих, що здійснюють досудове слідство (*juridictions d'instruction*), як це має місце у Франції. В практичному сенсі проблема проявляється у тому, що через постійну завантаженість суддів, виконання функцій слідчого судді лягає на них як додатковий тягар, що проявляється у тривалих строках прийняття процесуальних рішень, а також позначається на якості і професіоналізмі таких рішень. Слідчий замість того, щоб займатись розслідуванням кримінальних правопорушень, більше 50% часу проводить у коридорах суду.

При такій моделі не зовсім зрозуміла роль прокурора в частині погодження клопотань слідчого до слідчого судді, адже прокурор фактично дублює функцію слідчого судді – перевіряє законність та обґрунтованість клопотань слідчого. Напрошується висновок, що доцільно було б прибрати погодження слідчих дій у прокурора. Але тоді прокурор втрачає зв'язок із досудовим розслідуванням, що позначиться на якості подальшого підтримання державного обвинувачення в суді.

Для вирішення цієї проблеми, необхідно зупинитись на класичній моделі досудового розслідування, яка має місце у Франції, а саме – ліквідувати інститут слідчих та інтегрувати функцію слідства у прокуратуру, залишивши за оперативними підрозділами майбутньої кримінальної поліції виконання функцій розшуку, збирання доказів, і виконання доручень прокурора. Слідчий суддя повинен стати окремою процесуальною особою, не задіяною і не обтяженою розглядом справ у якості звичайного судді.

Наступним кроком має стати розподіл досудового розслідування на дізнання і досудове слідство. Відділи дізнання, що будуть створені в майбутній поліції, займатимуться справами про нетяжкі злочини за спрощеною формою та процедурою, тоді як тяжкими і особливо тяжкими злочинами буде займатись виключно прокуратура і, під її керівництвом, кримінальна поліція.

Так, у Великобританії діє т.зв. «сумарне провадження», де справа про крадіжку може бути протягом чотирьох годин підготовлена до розгляду в суді на наступний день [5, с. 458].

Необхідно провести розмежування між тим розслідуванням, яке проводиться за фактом вчинення злочину і тим, яке починається після того, коли з'являється підозрюваний.

У випадку, коли відома особа підозрюваного, слідство повинен здійснювати слідчий суддя і давати необхідні вказівки прокурору та оперативним підрозділам поліції. До того моменту, поки не встановлена підозрювана особа, слідством має керувати прокурор і організовувати

збирання доказів та встановлення особи, що вчинила правопорушення. При такій моделі буде забезпечуватись оперативна взаємодія між слідчим суддею та прокурором, і в декілька разів пришвидшиться розслідування правопорушень, яке на сьогодні зтягується через значну заформалізованість процедур погодження слідчих дій.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зробити висновок, що без впровадження цілісної концепції реформування органів кримінальної юстиції, що буде одночасно охоплювати всі органи, задіяні в розслідуванні кримінальних правопорушень, а також без врахування класичних моделей функціонування таких органів, як це має місце у країнах Європейського Союзу, Україні не вдасться реалізувати ті принципи і цілі, що закладені в Угоді про асоціацію.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством і його державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>
2. Порядок денний асоціації, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС» №207 від 13.03.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&ctime=1266423569791
3. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у трьох кн./ за заг. ред. В.І. Муравйова. Книга третя. – К.: Ін Юре, 2015.
4. Проект Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2643>

5. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Збірник наукових праць / За ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, М.Б. Бучка; упор. О.В. Кресін. – К.: Логос, 2010.